

ЗАЦВЕРДЖАНА
Пастанова
Міністэрства адукацыі
Рэспублікі Беларусь
02.07.2021 № 143

Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Беларуская мова»
для XI класа ўстаноў адукацыі,
якія рэалізуюць адукацыйныя праграмы агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання

(павышаны ўзровень)

БЕЛАРУСКАЯ МОВА

ГЛАВА 1

АГУЛЬНЫЯ ПАЛАЖЭННІ

1. Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце «Беларуская мова» (далей — вучэбная праграма) прызначана для вывучэння на павышаным узроўні гэтага вучэбнага прадмета ў XI класе ўстаноў адукацыі, якія рэалізуюць адукацыйныя праграмы агульнай сярэдняй адукацыі.

2. Дадзеная вучэбная праграма разлічана на 105 гадзін (3 гадзіны на тыдзень).

3. Мэта навучання беларускай мове на III ступені агульнай сярэдняй адукацыі (павышаны ўзровень) — не толькі падагульненне і сістэматызацыя, але і паглыбленне ведаў вучняў пра мову і маўленне ў параўнанні з базавым узроўнем, замацаванне і развіццё маўленчых уменняў і навыкаў, павышэнне матывацыі да працягу адукацыі па выбраным профілі, авалоданне некаторымі прафесійна арыентаванымі кампетэнцыямі.

4. **Задачы** навучання беларускай мове:

- падагульніць і паглыбіць веда вучняў пра сістэму беларускай мовы на ўсіх яе ўзроўнях (фанетычным, лексічным, марфемным, марфалагічным і сінтаксічным); пашырыць веда пра стылістычныя магчымасці і тэкстаўтваральную функцыю моўных сродкаў; развіваць здольнасці аналізаваць і ацэньваць з прагматычнага і эстэтычнага пунктаў гледжання розныя моўныя з’явы (моўная кампетэнцыя);
- сістэматызаваць і паглыбіць веда пра тэкст, тыпы, стылі і жанры маўлення; удасканаліць уменні і навыкі ў розных відах маўленчай дзейнасці, у авалоданні культурай вуснага і пісьмовага маўлення (маўленчая кампетэнцыя);

- развіваць уменні прымяняць атрыманыя веды пра камунікатыўныя якасці маўлення (правільнасць, дакладнасць, лагічнасць, чысціня, багацце, выразнасць, дарэчнасць) для эфектыўнага ўзаемадзеяння ў маўленчай практыцы, у тым ліку ў прафесійна арыентаванай сферы зносін (камунікатыўная кампетэнцыя);
- пашырыць і паглыбіць рытарычныя веды, якія забяспечваюць эфектыўныя зносіны ў любых маўленчых сітуацыях; садзейнічаць авалоданню прыёмамі эфектыўных маўленчых зносін, падрыхтоўкі і вядзення дыскусіі, палемікі; удасканаліць рытарычныя ўменні і навывкі ў розных відах маўленчай дзейнасці (рытарычная кампетэнцыя);
- садзейнічаць усведамленню вучнямі нацыянальна-культурнай спецыфікі беларускай мовы, авалоданню нацыянальна маркіраванымі моўнымі адзінкамі, асэнсаванню ўзаемасувязі мовы і культуры на аснове выяўлення культурнага фону, які стаіць за нацыянальна маркіраванымі моўнымі адзінкамі (лінгвакультуралагічная кампетэнцыя);
- пашырыць уяўленні вучняў пра ролю беларускай мовы ў жыцці чалавека і грамадства; дапамагчы авалодаць мовай як сродкам спасціжэння нацыянальнай і сусветнай культуры, культурна-гістарычнага і сацыяльнага вопыту чалавецтва, засвоіць сацыяльныя нормы маўленчых паводзін у розных сітуацыях зносін, выходзіць каштоўнасныя адносіны да беларускай мовы і культуры, павагу да культурных каштоўнасцей народаў свету (сацыякультурная кампетэнцыя).

5. Рэкамендаваныя **формы** навучання і выхавання: лекцыі, лекцыі-гутаркі, семінарскія заняткі, практыкумы, сюжэтна-тэматычныя ўрокі; метады і прыёмы, накіраваныя на развіццё творчых здольнасцей вучняў: лінгвістычны эксперымент, самастойная работа па аналізе тэкстаў, падрыхтоўка рэфератаў, паведамленняў, дакладаў, творчыя работы ў жанры эсэ, нарыса, апавядання і г. д.

Выбар форм і метадаў навучання і выхавання вызначаецца настаўнікам самастойна на аснове мэт і задач вывучэння пэўнай тэмы, сфармуляваных у дадзенай вучэбнай праграме патрабаванняў да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў з улікам іх узроставых і індывідуальных асаблівасцей.

6. Прыярытэтнай задачай профільнага навучання становіцца фарміраванне культуры вуснага і пісьмовага маўлення вучняў, таму засваенне і асэнсаванне ўсіх моўных адзінак на III ступені навучання адбываецца ў аспекце культуры маўлення, што і перадае назва раздзела дадзенай вучэбнай праграмы для XI класа: «Сінтаксіс і пунктуацыя. Культура маўлення». З гэтай мэтай паглыбляюцца веды вучняў пра нормы беларускай мовы (сінтаксічныя, пунктуацыйныя, стылістычныя), сродкі і прыёмы маўленняй выразнасці, стылістычную ролю і тэкстаўтваральныя магчымасці моўных сродкаў, удасканалюцца ўменні аналізаваць і апяньваць чужыя і рэдагаваць уласныя выказванні.

У дадзенай вучэбнай праграме прыводзяцца прыкладныя віды дзейнасці і тэматыка творчых работ.

Прыкладныя віды дзейнасці

1. Чытанне (азнаямляльнае, выбарачнае, вывучальнае і інш.) тэкстаў на лінгвістычную тэму.

2. Аналіз тэкстаў розных стыляў маўлення, абгрунтаванне мэтазгоднасці выкарыстання ў іх пэўных моўных сродкаў.

3. Напісанне тэзісаў і канспектаў лекцый, дакладаў, навуковых, навукова-папулярных і публіцыстычных артыкулаў.

4. Напісанне розных відаў навучальных і кантрольных работ (дыктанты, перакказы, пераклады, анатацыі, водгукі, рэцэнзіі, тэсты і інш.).

5. Напісанне самастойных тэкстаў пэўнага стылю і жанру, тэкстаў на адну тэму ў розных стылях маўлення.

6. Рэдагаванне тэкстаў розных стыляў, знаходжанне і выпраўленне маўленчых недахопаў, арфаграфічных, пунктуацыйных і граматычных памылак.

7. Слуханне і аналіз публіцыстычных, навуковых выступленняў (або іх фрагментаў).

8. Публічнае выступленне на пэўную тэму перад аўдыторыяй.

9. Удзел у дыспутах, дыскусіях і інш.

10. Напісанне рэферата, работ даследчага характару лінгвістычнай тэматыкі.

Прыкладная тэматыка творчых работ

1. Беларусь — мая Радзіма

Дарагія мясціны роднага краю.

Каля карты Беларусі.

Імя на абеліску.

Хатынскі зvon днём і ноччу разносіцца па Беларусі.

«Каб любіць Беларусь нашу мілую, трэба ў розных краях пабываць» (А. Ставер).

2. Беларускія народныя звычаі і традыцыі

Кожны народ мае свае святы.

Ноч, калі папараць цвіце.

«Мяняе час былыя звычкі...» (П. Панчанка).

Талака — звычай узаемадапамогі, перададзены нам ад продкаў.

3. Мова, этыка маўленчых зносін і маўленчы этыкет

«Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі...» (Ф. Багушэвіч).

«Слова — радасць, слова — чары...» (Я. Колас).

«“Калі ласка!” — нашай роднай мовы шчырыя і ветлівыя словы...» (П. Броўка).

21 лютага — Міжнародны дзень роднай мовы.

4. Прыгажосць чалавечых узаемаадносін

Ад пустога звону карысці мала.

«Чалавеку патрэбна не слава...» (С. Грахоўскі).

Дзякуй табе, дарагая матуля.

«Ды кім ні станеш у жыцці ты, будзь да сяброў заўжды адкрыты» (В. Рагойша).

5. Кніга адкрывае свет

Артыкул (кніга), які (якая) мяне зацікавіў (зацікавіла).

Скарбніца народнай мовы.

«Бачыць нябачнае, чуць нячутнае — у гэтым прызначэнне паэзіі» (Я. Гардзіцкі).

Я пераклаў бы (пераклала б) на беларускую мову...

6. Музыка (спорт) у маім жыцці

«І песню родную люблю я...» (К. Буйло).

«Чароўнымі, сардэчнымі песнямі славіцца наша зямля» (Р. Шырма).

Алімпійскія чэмпіёны — нашы землякі.

- Сучасная беларуская музыка.
Што для мяне сучаснае кіно?
- 7. Мой любімы від мастацтва**
Роздум пасля спектакля (канцэрта, кінафільма).
Беларускія мадонны (паводле твораў мастакоў).
На свеце шмат кніг, скульптур, карцін...
Чым цікавіцца маё пакаленне?
- 8. Мая сям'я і я**
Што я ведаю пра свой род?
Мой завет нашчадкам.
«Шчасця большага няма ў зярняці, як на ніве роднай пра-
растаці...» (*В. Таўлай*).
«Ёсць матчына любоў. Яе не зблытаеш з ніякай» (*Ю. Свірка*).
- 9. Знакамітыя людзі нашай краіны**
Заснавальнік беларускай філалогіі Я. Ф. Карскі.
Іх юбілеі адзначала ўсё культурнае чалавецтва.
«Кнігі Коласа і Купалы нам калыскай і песняй былі...»
(*П. Броўка*).
ЛЯ помніка беларускаму пісьменніку.
- 10. Кнігадрукаванне: гісторыя і сучаснасць**
Беларускі асветнік і першадрукар Францыск Скарына.
Найлепшы памочнік, дарадца.
«Жыве ў вяках беларускае слова...» (*А. Бачыла*).
- 11. Прырода і мы**
Ахоўваць і берагчы прыроду.
Чалавек — гаспадар зямлі?
«Прырода — найцікавейшая кніга» (*Я. Колас*).
Мне б спасцігнуць твае таямніцы, прырода...
- 12. Я ў сучасным свеце**
Наш час — эпоха мабільнай сувязі.
Беларуская мова ў інтэрнэт-прасторы.
Электронны падручнік: за і супраць.
Сучаснае аблічча роднага горада (вёскі, раёна...).

ГЛАВА 2

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА. АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

(105 гадзін на год, 3 гадзіны на тыдзень,
з іх 14 гадзін на пісьмовыя работы)

АГУЛЬНЫЯ ЗВЕСТКІ АБ МОВЕ

(1 гадзіна)

Мова і маўленне. Веданне мовы і валоданне мовай.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

- ♦ адрозніваць паняцці «мова» і «маўленне». Усведамляць неабходнасць валодання мовай для паспяховай сацыялізацыі і самарэалізацыі;
- ♦ чытаць і аналізаваць тэксты, ствараць на іх аснове ўласныя вусныя і пісьмовыя выказванні.

СТЫЛІСТЫКА

(7 гадзін, з іх 1 гадзіна на пісьмовую работу)

Функцыянальныя стылі (навуковы, афіцыйны, публіцыстычны, мастацкі, гутарковы) і жанры маўлення, стылеўтваральныя моўныя сродкі.

Стылістычны аналіз тэксту. Стылістычныя нормы. Памылкі, выкліканыя парушэннем стылістычных норм.

Кантрольны дыктант.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

в е д а ц ь асноўныя прыметы, па якіх характарызуецца кожны стыль;

у м е ц ь:

- ♦ распазнаваць тэксты розных стыляў маўлення;
- ♦ абгрунтоўваць прыналежнасць тэкстаў да пэўнага стылю;
- ♦ выяўляць асаблівасці ўжывання моўных сродкаў у тэкстах розных стыляў і жанраў;

- ◆ удасканалваць тэксты рознай стылістычнай прыналежнасці з мэтай захавання стылёвага адзінства;
- ◆ ствараць самастойныя тэксты рознай жанрава-стылістычнай прыналежнасці.

МАЎЛЕНЧЫЯ ЗНОСІНЫ

(4 гадзіны)

Умовы і правілы маўленчых паводзін. Правілы і асноўныя сродкі арганізацыі эфектыўных маўленчых зносін. Маўленчы этыкет.

Вуснае маналагічнае маўленне. Структура маналагічнага маўлення, стылістычныя асаблівасці і сродкі маўленчай выразнасці розных відаў маналагічнага маўлення (інфармацыйнае, пераканальнае, пабуджальнае і інш.). Падрыхтоўка інфармацыйнай, пераканальнай, пабуджальнай і іншай прамовы, выступленне перад класам.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

в е д а ц ь асноўныя правілы і сродкі арганізацыі эфектыўных маўленчых зносін;

у м е ц ь:

- ◆ адрозніваць вуснае і пісьмовае, маналагічнае і дыялагічнае маўленне;
- ◆ абгрунтоўваць залежнасць структуры, стылістычных сродкаў і сродкаў маўленчай выразнасці ад віду маналагічнага маўлення;
- ◆ ствараць тэксты розных відаў прамоў (інфармацыйнай, пераканальнай, пабуджальнай і інш.);
- ◆ захоўваць у маўленні правілы і нормы маўленчага этыкету.

СІНТАКСІС І ПУНКТУАЦЫЯ. КУЛЬТУРА МАЎЛЕННЯ (89 гадзін)

Словазлучэнне

(12 гадзін, з іх 3 гадзіны на пісьмовыя работы)

Словазлучэнне; віды, спосабы і сродкі сінтаксічнай сувязі ў словазлучэнні. Свабодныя і несвабодныя словазлучэнні, іх сінтаксічная роля і стылістычныя магчымасці.

Пісьмовая творчая работа.

Сінтаксічныя нормы: асаблівасці дапасавання і кіравання ў беларускай мове. Граматычныя памылкі пры канструяванні словазлучэнняў розных тыпаў.

Сэнсава-стылістычная і тэкстаўтваральная роля словазлучэнняў у разгортванні тэмы, афармленні звязнага выказвання.

Сінаніміка словазлучэнняў, яе роля ў стварэнні тэкстаў рознай жанрава-стылістычнай прыналежнасці.

Кантрольны падрабязны пераказ тэксту.

Сінтаксічныя нормы: правілы ўжывання формы залежнага слова пры дапасаванні, кіраванні і прымыканні.

Просты сказ

(39 гадзін, з іх 5 гадзін на пісьмовыя работы)

Сказ, асноўныя функцыі сказа. Парадак слоў у сказе. Стылістычныя магчымасці парадку слоў. Лагічны націск.

Галоўныя члены сказа. Спосабы выражэння дзейніка. Тыпы выказніка і спосабы яго выражэння. Стылістычныя магчымасці розных форм выражэння выказніка. Функцыі звязкі ў састаўным іменным выказніку.

Даданыя члены сказа. Віды дапаўнення, азначэння, акалічнасці. Сінтаксічная роля інфінітыва. Тэкстаўтваральныя функцыі даданых членаў сказа ў тэкстах-апісаннях, тэкстах-апавяданнях.

Кантрольны дыктант.

Аднасастаўныя сказы, іх віды і спосабы выражэння галоўнага члена ў іх. Размежаванне няпоўных і аднасастаўных сказаў. Сэнсава-стылістычная роля аднасастаўных сказаў у тэкстах розных тыпаў і стыляў маўлення.

Сказы з аднароднымі членамі, іх сэнсава-стылістычная і тэкстаўтваральная роля. Абагульняльныя словы пры аднародных членах сказа.

Сказы з адасобленымі членамі. Адабленія азначэнні і прыдаткі, акалічнасці, дапаўненні, удакладняльныя члены сказа, іх сэнсава-стылістычная і тэкстаўтваральная роля.

Пісьмовая творчая работа.

Сказы са звароткамі, пабочнымі і ўстаўнымі канструкцыямі. Сэнсава-стылістычная і тэкстаўтваральная роля сказаў са зварот-

камі, пабочнымі і ўстаўнымі канструкцыямі ў тэкстах розных тыпаў і стыляў маўлення.

Сказы з параўнальнымі зваротамі, іх сэнсава-стылістычная роля і тэкстаўтваральныя магчымасці.

Кантрольнае сачыненне.

Сінтаксічныя нормы: сувязь дзейніка і выказніка ў сказе; ужыванне аднародных і адасобленых членаў сказа; правілы ўжывання дзеепрыслоўных і дзеепрыметнікавых зваротаў.

Пунктуацыйныя нормы: працяжнік паміж дзейнікам і выказнікам, знакі прыпынку ў сказах з аднароднымі, адасобленымі членамі, звароткамі, параўнальнымі зваротамі, пабочнымі і ўстаўнымі канструкцыямі.

Кантрольная тэставая работа.

Складаны сказ

(38 гадзін, з іх 5 гадзін на пісьмовыя работы)

Складаназлучаныя сказы, асноўныя віды, будова. Сэнсава-стылістычная і тэкстаўтваральная роля складаназлучаных сказаў у тэкстах розных тыпаў і стыляў маўлення.

Складаназалежныя сказы, будова, сродкі сувязі, класіфікацыя. Складаназалежныя сказы з некалькімі даданымі. Сэнсава-стылістычная і тэкстаўтваральная роля складаназалежных сказаў у тэкстах розных тыпаў і стыляў маўлення.

Кантрольны падрабязны пераказ тэксту.

Бяззлучнікавыя складаныя сказы. Сэнсава-стылістычная і тэкстаўтваральная роля беззлучнікавых складаных сказаў у тэкстах розных тыпаў і стыляў маўлення.

Складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак, будова, віды сувязі. Сэнсава-стылістычная і тэкстаўтваральная роля складаных сказаў з рознымі відамі сувязі частак у тэкстах розных тыпаў і стыляў маўлення.

Чужая мова, спосабы яе перадачы. Сінаніміка сказаў, якія перадаюць чужую мову, яе стылістычныя магчымасці. Сэнсава-стылістычная роля канструкцый з чужой мовай у тэкстах розных тыпаў і стыляў маўлення.

Няўласна-простая мова, яе сэнсава-стылістычная роля ў тэкстах розных тыпаў і стыляў. Унутранае маўленне персанажаў у творах

мастацкай літаратуры і спосабы яго перадачы. Цытаты, правілы іх афармлення.

Сінтаксічная сінаніміка.

Пісьмовая творчая работа.

Сінтаксічныя нормы: правілы ўжывання складаных сінтаксічных канструкцый у тэкстах розных тыпаў, стыляў і жанраў.

Пунктуацыйныя нормы: знакі прыпынку ў складаных сказах рознай будовы, канструкцыях з чужой мовай.

Кантрольная тэставая работа.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

в е д а ц ь:

- ◆ асабліва сці дапасавання і кіравання ў беларускай мове;
- ◆ пунктуацыйныя нормы;

у м е ц ь:

- ◆ вызначаць сінтаксічныя прыметы і асабліва сці будовы сказаў розных тыпаў;
- ◆ вызначаць сэнсава-стылістычную ролю словазлучэнняў і сказаў рознай будовы і прызначэння;
- ◆ абгрунтоўваць мэтазгоднасць ужывання сінтаксічных канструкцый у тэкстах розных тыпаў і стыляў маўлення;
- ◆ захоўваць сінтаксічныя і пунктуацыйныя нормы ў маўленні;
- ◆ знаходзіць і выпраўляць маўленчыя недахопы і парушэнні норм літаратурнай мовы ў чужым і ўласным маўленні, устанаўліваць прычыны парушэння норм.

Падагульненне і сістэматызацыя вывучанага (2 гадзіны)

Рэзервовыя гадзіны (2 гадзіны)